

ראש הישיבה, הרב גבריאל סרף

גדרה של מצוות וידי תשובה

מצוה מן התורה להתוודות על עבירה שעבר האדם על מצוות לא-תעשה, או על ביטול מצוות עשה. לשון הוידי של כל השנה וגם של יום הכיפורים, הנהוג בין כל עדות ישראל ונדפס בסידורי ובמחזורי התפילה, מעלה לכאורה תמיהה גדולה, כיצד נוסח זה עולה בקנה אחד עם דברי חז"ל ועם פסק ההלכה. כדי לבאר את הענין, נלמד את הסוגיא משורשה.

א. נוסח הוידי כולל את חלקי התשובה

ביחס לנוסח הוידי שיש לומר בעת עשיית התשובה, נאמר בגמרא במסכת יומא (לו ע"ב):

תנו רבנן: כיצד מתודה? **'עויתי פשעתי וחטאתי'**, וכן בשעיר המשתלח הוא אומר "והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם" (ויקרא טז, כא), וכן במשה הוא אומר "נשא עון ופשע וחטאה" (שמות לד, ז), דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: 'עונות' - אלו הזדונות... 'פשעים' - אלו המרדים... 'לכל חטאתם' - אלו השגגות... ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים, חוזר ומתודה על השגגות? אלא, כך היה מתודה: **'חטאתי ועויתי ופשעתי'** לפניך אני וביתי... וכן בדוד הוא אומר "חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו" (תהלים קו, ו). וכן בשלמה הוא אומר "חטאנו והעוינו רשענו" (מלכים א' ח, מז). וכן בדניאל הוא אומר "חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו" (דניאל ט, ה). אלא מהו שאמר משה "נשא עון ופשע וחטאה"? אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם,

---

* דרשת שבת שובה שניתנה בישיבה בשנת תש"ף.

בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה - עשה להם זדונות כשגגות.

בירושלמי (שם פ"ח ה"ז) יש תוספת דברים:

כיצד הוא מתודה? ר' ברכיה בשם ר' בא בר בינה: רבוני, חטאתי ומירע עשיתי, ובדעת רעה הייתי עומד, ובדרך רחוקה הייתי מהלך, וכשם שעשיתי אני עושה. יהי רצון מלפניך ה' א-להי, שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי.

ומבואר, שמצות וידוי-תשובה כוללת בתוכה הודאה על חטא, חרטה וקבלה לעתיד שלא ישוב לרשעו. ובטעם הדבר יש לומר, משום שמצוות התשובה במהותה הינה חרטה על העבר וקבלה על העתיד לשוב מחטאיו, וממילא כל פרטי עשיית התשובה צריכים להיכלל בדבריו בעת הוידוי על החטא, וכולם מעיקר נוסח לשון הוידוי.

וכן מתבאר מלשון הרמב"ם (פ"א מהלכות תשובה ה"א) וז"ל:

כל מצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו **חייב להתודות** לפני האל ברוך הוא, שנאמר "איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו" - זה **וידוי דברים**. וידוי זה מצות עשה.

כיצד מתודין? אומר: אנא השם, חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי **נחמתי** ובושתי במעשי **ולעולם אני חוזר** לדבר זה. וזהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח. וכן בעלי חטאות ואשמות... וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות... וכן החובל בחבירו והמזיק ממונו...

וכעין זה כתב גם בהמשך (פ"ב ה"ב), שצריך להוציא בשפתיו את כל פרטי חלקי התשובה, וז"ל:

ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו', וכן יתנחם על שעבר, שנאמר "כי אחרי שובי שובי נחמתי", ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו" וגו', וצריך **להתודות בשפתיו, ולומר עניינות אלו שגמר בלבו.**

ב. נוסח וידוי יום הכיפורים

ברם, מדברי הרמב"ם ביחס לנוסח הוידוי הנאמר ביום הכיפורים, עולה לכאורה שתירה לדברי הרמב"ם בענין אופן התשובה שבכל השנה. שכך כתב בהלכות תשובה (פ"ב ה"ו-ה"ח):

אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיהו נה, ו), במה דברים אמורים ביחיד אבל צבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר "כה' א-להינו בכל קראנו אליו" (דברים ד, ז).

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים...

הוידוי שנהגו בו כל ישראל: "אבל אנחנו חטאנו (כולנו)", והוא עיקר הוידוי...

הרי שנוסח עיקר הוידוי כולל רק אמירת "אבל אנחנו חטאנו" ותו לא. וכן הקשה בספר עבודת המלך (הלכות תשובה פ"א ה"א) וסיים: "והוא פלא".

ולכאורה נראה היה לתרץ, על פי מה שכתב רבי אלעזר רוקח בספרו טורי אבן על הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב ה"ח) לבאר דיוק נוסף בדברי הרמב"ם,

עליו עמד גם הלחם משנה, והוא: מדוע נקט רק לשון "חטאנו" ולא הזכיר "עוינו פשענו", וז"ל:

ובלחם משנה כתב: נראה דלאו דוקא חטאנו לבד, אלא חטאנו עוינו פשענו, וכמו שכתב רבינו למעלה בריש פ"א. ולפענ"ד לא דק בזה, דכאן מיירי שאינו מרגיש בנפשו שום חטא ועון שעשה, דאי בידוע שעבר שום עבירה הא כבר פסק שצריך לפרש החטא, אלא מיירי שאינו מרגיש בנפשו שום חטא, ואפילו הכי צריך לומר אבל אנחנו חטאנו דשמא בא לידו איזה חטא בשוגג, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא דייקא, לכך צריך לומר חטאנו לבד. וכן הוא משמעות הגמרא בהא דמר שמואל שלא היה אומר רק אבל אנחנו חטאנו. וכן מצינו בבידוי של רב המנונא זוטי ביה"כ במסכת ברכות דף י"ז ע"א,¹ שלא הזכיר אלא חטא בלבד, ומיירי בכה"ג שכתבתי, שלא היו מרגישים בנפשם שום חטא ועון שעשו. ולעיל בפרק א' מיירי בידוע בנפשו שעבר עבירות בזדון ובשגגה, וכמו שסיים שם וכך עשיתי ובא ללמדנו שם דצריך להתודות תחלה על החטאים ואח"כ על העונות ופשעים כמו שמבואר שם בגמרא.

ולפי דבריו, שבידוי של יום הכיפורים מדובר באדם שאינו מרגיש בנפשו שום חטא, ומכל מקום כיון שיתכן שחטא בשגגה ואינו מודע לכך, לכן צריך

¹ לשון הגמרא שם: "רבא בתר צלותיה אמר הכי: א-להי, עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי, הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה, יהי רצון מלפניך ה' א-להי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין וחלאים רעים. והיינו וידוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי".

וראה גם במסכת יומא (פז ע"ב): "רב המנונא אמר: א-להי, עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך שלא אחטא ומה שחטאתי מרוק ברחמיך אבל לא על ידי יסורין. והיינו וידויא דרבא כולה שתא. ודרב המנונא זוטא ביומא דכפורי. אמר מר זוטרא: לא אמרן אלא דלא אמר אבל אנחנו חטאנו. אבל אמר אבל אנחנו חטאנו - תו לא צריך. דאמר בר המדודי: הוה קאימנא קמיה דשמואל, והוה יתיב, וכי מטא שליחא דצבורא ואמר אבל אנחנו חטאנו קם מיקם. אמר, שמע מינה: עיקר וידוי האי הוא".

להתוודות "חטאתי" [לשון 'חטא' נאמרת על שגגה] - יתכן לתרץ גם את קושיית עבודת המלך הנ"ל: **בפרק א'** מהלכות תשובה, עוסק הרמב"ם באדם שמודע לחטאו ומתחרט על חטאו ועושה תשובה על כל חלקיה, ולכן צריך לפרט בוידויו את כל פרטי עשיית התשובה. אולם **בפרק ב'**, בו עוסק הרמב"ם בוידוי של יום הכיפורים, מדובר על וידוי מעבירות שאינו מודע לקיומן ואינו יודע בכלל שחטא, ולא שייך בכה"ג הנוסח "נחמתי", נתחרטתי וכו', ולכן די באמירת "אבל אנחנו חטאנו".

אכן, נראה להדיא מדברי הלחם משנה שם, שלא הבין כך בדברי הרמב"ם. וככל הנראה, היה נראה בעיניו דוחק להסביר כן בדבריו, ופשיטא ליה שכוונת הרמב"ם שצ"ל גם "עוינו פשענו". וז"ל:

"הוידוי שנהגו בו כל ישראל 'אבל אנחנו חטאנו כולנו'. שם (יומא פז ע"ב): אמר בר המדורי, אנא קאימנא קמיה דשמואל והוה יתיב וכי מטא שליחא דציבורא ואמר אבל אנחנו חטאנו (כלנו) קא מיקם אמינא, ש"מ עיקר וידוי האי הוא. עד כאן. ונראה **דלאו דוקא 'חטאנו לבד'**, אלא 'חטאנו עוינו פשענו', שזהו עיקר הוידוי, וכמו שכתב רבינו למעלה בריש פרק ראשון: "חטאתי עויתי פשעתי לפניך", וגם כאן דאמרינן הכי. ומאי דכתב 'חטאנו', רצונו לומר חטאנו **וכו'** - שהוא 'חטאנו עוינו פשענו' כנ"ל.

ויעויין במהדורת פרנקל בהגהות, שבאמת יש המגיהים ברמב"ם "אבל אנחנו חטאנו **וכו'**" [במקום "כולנו"],² ולפ"ז אכן כוונתו להמשך "עוינו פשענו". ולפ"ז גם בפרק ב', העוסק בוידוי של יום הכיפורים, מתייחס הרמב"ם לעבירות במזיד, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא.³

² וכן משמע שגרס הב"י (או"ח סי' תרכא אות ה). וגם בגירסת הגמרא ביומא שלפנינו לא נאמר "כולנו".

³ וראה גם בנוסח הוידוי של יוה"כ המופיע בסדר התפילות לרמב"ם: "נוסח הוידוי: א-להינו וא-להי אבותינו תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנונו שאין אנו עזי פנים וקשי עורף שנאמר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל אנחנו ואבותינו אשמנו בגדנו גזלנו דברנו דופי

עוד ראיתי בספר עבודת המלך (הלכות תשובה, שם), שהרבה לתמוה על דברי הרמב"ם ממה שכתב בהלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ב ה"ו), וז"ל:

זה שנאמר בתורה "וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל" (ויקרא טז, יז), מפי השמועה למדו שזה וידוי דברים. נמצאת למד שהוא מתודה ביום זה שלשה וידויים: אחד על ידי עצמו תחילה, וידוי שני על ידי עצמו עם שאר הכהנים, ושניהם על פר החטאת אשר לו, והוידוי שלישי על ידי כל ישראל על שעיר המשתלח. ומזכיר את השם בכל וידוי מהן שלש פעמים. **כיצד הוא אומר?** אנה השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך, אנה השם כפר נא לחטאים ולעוונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי וכו', שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (שם שם, ל), הרי שלש פעמים הזכיר את השם. וכן בכל וידוי מהן...

ולפלא, שהרמב"ם איננו מזכיר בנוסח הוידוי של יום הכיפורים את ענין החרטה על העבר והקבלה על העתיד שלא ישוב לכסלה, אלא אך ורק "חטאתי עויתי ופשעתי". וצריך ביאור, כיצד הדברים מתיישבים עם דבריו בהלכות תשובה שיעקר מצות וידוי הוא לומר "חטאתי וניחמתי ולעולם איני חוזר לדבר זה".

ג. נוסח הוידוי הנאמר על הקרבן

והנה, ביחס לנוסח הוידוי הנאמר בזמן הבאת קרבן, כתב הרמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות פ"ג ה"ד-ה"ו), וז"ל:

העוינו והרשענו וזדנו חמסנו כו', עד כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. מה נאמר לפניך ה' א-להינו יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע, אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי אתה חופש כל חדרי בטן ובוהן כליות ולב אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך, ובכן יהי רצון מלפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו שתמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו" וכו'. ומוכח דלא כהטורי אבן.

וכיצד סומך? אם היה הקרבן קדש קדשים מעמידו בצפון ופניו למערב, והסומך עומד במזרח ופניו למערב ומניח שתי ידיו בין שתי קרניו, ומתודה על חטאת עון חטאת ועל אשם עון אשם, ועל העולה מתודה עון עשה ועון לא תעשה שניתק לעשה.

כיצד מתודה? אומר: חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך וחזרתי בתשובה לפניך וזו כפרתי. היה הקרבן שלמים, סומך בכל מקום שירצה מן העזרה במקום שחיטה. ויראה לי שאינו מתודה על השלמים, אבל אומר דברי שבח.

וגם כאן צריך עיון, מדוע לא הזכיר שיש לפרט בנוסח הוידוי את החרטה על העבר וקבלה לעתיד שלא ישוב על חטאו, וכמו שכתב בהלכות תשובה.

אולם על כך יש לומר בפשטות, שדבר זה נכלל במה שאומר: "ועשיתי כך וכך וחזרתי בתשובה לפניך", דהיינו חרטה וקבלה לעתיד. את פירוט הדברים באופן מפורש בהלכות תשובה לעומת הוידוי המקוצר שבהלכות מעשה הקרבנות, ניתן להסביר בכך שבהלכות תשובה עוסק הרמב"ם במצוות וידוי דברים שבעת עשיית תשובה, אשר אינה כוללת הבאת קרבן - שכן מדובר גם על עבירות שתשובה בלבד מספיקה לצורך כפרתן, ולפיכך יש צורך להוציא בשפתיו את כל אותם הפרטים שגמר בלבו לעשותם.

מה שאין כן בהלכות מעשה הקרבנות, שם מדובר באדם המביא קרבן **לאחר** שכבר עשה תשובה, מיד כשנודע לו על חטאו, וכשמביא קרבנו מתוודה "חטאתי וחזרתי בתשובה לפניך", משום שכבר עשה תשובה שלמה על כל פרטיה, והבאת הקרבן היא השלמת כפרתו.

כך יש להבין שינוי נוסף בדברי הרמב"ם: בהלכות מעשה הקרבנות כתב בנוסח הוידוי "וזו כפרתי", ואילו בהלכות תשובה לא קיימת תוספת זו; משום שבהלכות תשובה מדובר, כאמור לעיל, בעבירות בשוגג שאין עליהן קרבן, וכן בעבירות במזיד - ובאלו הרי הכפרה היא ע"י התשובה בלבד, ולכן מזכיר רק את פרטי התשובה. מה שאין כן בהלכות מעשה הקרבנות, עוסק

הרמב"ם בעבירות שמביאים עליהן קרבן, ויסוד הכפרה בדברים אלו הוא עשיית התשובה עם הבאת הקרבן גם יחד - ואשר על כן צריך לפרט בעת הוידוי את כל מרכיבי הכפרה, דהיינו: התשובה ["וחזרתי בתשובה לפניך"] והבאת הקרבן ["וזו כפרתי"].

אולם עכ"פ נראה בעליל מדברי הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות ביחס לוידוי על הקרבן, שמהות מצוות הוידוי היא להוציא בשפתיו, לא רק את הפרט של "חטאתי עויתי" וכו', אלא גם את **כל פרטי התשובה והכפרה**. ואם כן, קמה וגם ניצבה הקושיא על לשון הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים, שאינו מזכיר כלל את הפרט של עשיית התשובה ושזו כפרתו, ודבריו טעונים ביאור.⁴

וכעין כל הנ"ל יש להקשות ג"כ בדברי החינוך, שכ"כ במצות וידוי על החטא (מצוה סד), וז"ל:

שנצטוינו להתודות לפני ה' על כל החטאים שחטאנו בעת שנתנחם עליהן, וזהו ענין הוידוי, שיאמר האדם בעת התשובה: **אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי כן וכן, כלומר שיזכיר החטא שעשה בפירוש בפיו, ויבקש כפרה עליו** ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו...

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (תענית טז ע"א) שהתשובה היא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו מלבו וממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה כן עוד, כדכתיב (ישעיה נה, ז) "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו", ואחר כך יתודה עליו, כלומר שיאמר דברי התשובה בפיו, שנאמר (שמות לב, לא) "ויעשו להם אלהי זהב". וגם כן **צריך**

⁴ ועיין בספר משאת המלך (סי' עט) שכתב לתרץ, שוידוי של יום הכיפורים הוא מדין וידוי קרבן ולא מדין וידוי תשובה, ולכן השמיט הרמב"ם את ענין החרטה והקבלה מנוסח הוידוי. ולענ"ד דוחק, שהרי מוכח מלשון הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות שגם בוידוי של קרבנות צריך לפרט את כל הדברים הנצרכים לכפרה. ועוד, שא"כ היה לו לומר גם בוידוי של יום הכיפורים "ועשיתי תשובה", כמו שכתב בהלכות מעשה הקרבנות.

להזכיר בפירוש שלא ישוב לעשות החטא עוד, שנאמר (הושע יד, ד) "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום" וכו'.

כאן כתב, שתוכן הוידוי צריך לכלול אמירת דברי התשובה בפיו והקבלה על העתיד. ואילו בסוף דבריו, כשעובר לעסוק בוידוי יום הכיפורים, כתב:

ועובר על זה ולא התודה על חטאיו ביום הכפורים שהוא יום קבוע מעולם לסליחה וכפרה - ביטל עשה זה, ואוי לו לאדם אם ימות בלא וידוי ונשא עונו. ועיקר הוידוי שקיבלנו מרבתינו ונהגו בה כל ישראל לאומרו בימי התשובה הוא: אבל חטאנו אשמנו וכו'.

והרי שב'עיקר הוידוי' הזכיר רק את אמירת "חטאנו אשמנו", ולא הזכיר שצריך להוציא בפיו את דברי התשובה וקבלה להבא, ולכאורה דבריו סותרים אלו את אלו. וצ"ע.

ד. השמטת חרטה וקבלה מנוסח הוידוי

יש לציין, שגם בוידוי שנהגו הציבור לומר בזמן הזה, אין אזכור מפורש לענין מרכיב החרטה והקבלה לעתיד בעשיית התשובה, ורק בסוף הוידוי אומרים בדרך של תפילה ובקשה: "יהי רצון מלפניך וכו' שלא אחטא עוד" וכו', אך אין אמירה מפורשת שאנו עושים תשובה בחרטה וקבלה גמורה.

וראה בספר חמדת ימים (ח"ג פ"ג) שכתב⁵ להוסיף קודם אמירת ה'יהי רצון': "וצריך הייתי לומר שוב לא אעשה, לולי כי יגורתי מיצר הרע, כי הוא מאש ואני בשר ודם ולא אוכל לו" וכו'. ובמחזור איש מצליח (בקונטרס 'לאוקמי גרסא') כתב דנכון להשמטו, כי בלי זה אינה תשובה, שצריך לומר "ולעולם איני חוזר לדבר זה", וכמו שכתב הרמב"ם ריש הלכות תשובה.

וראה גם בספר עלי תמר (יומא פ"ח ה"ז, ד"ה אמנם), שכתב וז"ל:

---

⁵ בשם ספרים ישנים. ומקור תוספת זו בתפילתו של ר' יהודה בר' קלונימוס ממגנצא, אביו של ה'רוקח'.

ובסדר התפלה של נוסח ספרד יש לפני תפלה זו הוספה חשובה, ונעתקה ג"כ בסידור אוצר התפלות בתקון תפלה, וז"ל: 'וצריך הייתי לומר שוב לא אעשה לולא יגורתי מיצר הרע, כי הוא מאש ואני בשר ודם ולא אוכל לו, ואז אהיה מוסיף על חטאותי פשע. אבל יהי רצון מלפניך ה' או"א שלא אחטא עוד' וכו'. הנה מפורש שאין לומר בווידי' שוב לא אעשה', שמה לא יוכל להתגבר על יצרו ויוסיף על חטאיו גם החטא שחטא בוידוי הפה, ולפיכך תקנו הקבלה על העתיד בצורה של תפלה.

ובאמת הדברים תמוהים מאד, שבאופן מכוון נשמטו מנוסח הוידוי חלקים שהינם מיסודות עשיית התשובה - וממה נפשך קשה: או שעצם התשובה לוקה בחסר, או שמצוות הוידוי לוקה בחסר. וצ"ע.

ועי' גם בנוסח הוידוי של תפילת נעילה המובא הרמב"ם בנוסח התפילות שבסוף ספר אהבה הנ"ל, שגם שם לא מופיעים עניינים אלו. ותמוה מאד מדבריו בהלכות תשובה, שם כתב בפירוש שצריך להוציא בשפתיו עניינים אלו בעת אמירת הוידוי.

והנה, בחיבור התשובה לרבנו המאירי (מאמר א פרק י, עמ' 199) כתב בתוך הדברים, וז"ל:

שאינ עתה כוונתי לבאר רק שיהא פורט את החטא בעת וידוי, או על דעת אחרים שיהיו את הגלויים לו חקוקים בלבו ושיכוין לכללם לדעתו בשעה שהוא אומר חטאתי וגו', וזהו עיקר הכונה עם היות **בלבבו** התנאים אשר הזכרנו, ר"ל החרטה וההתאוננות על מה שקדמו, והיותו גומר בדעתו שלא לשוב עוד בכך, ויספיק זה בחלק עברות שבין אדם למקום, כענין אוכל דבר האסור וכו'.

ומבואר בדבריו, שלעניין החרטה על העבר והקבלה לעתיד די בהרהור הלב בעת אמירת הוידוי על חטא, ואין צריך להוציא בשפתיו. אולם לא נוכל למצוא בזה מזור לדברי הרמב"ם בשיטת המאירי, שכן לכאורה דבריו

נסתרים מדברי הרמב"ם בהלכות תשובה שכתב להדיא שצריך **להוציא בשפתיו** את כל ענייני התשובה, וגם מדברי החינוך הנ"ל שכתב אף הוא במפורש שצריך להוציא בשפתיו דבר התשובה והקבלה על להבא. וכן ראיתי שהעיר בספר משאת המלך הנ"ל.⁶

שוב ראיתי בספר מנחת אשר (מועדים, סי' י), שעמד על הסתירה בדברי הרמב"ם, וכתב לחלק בין וידוי תשובה של יחיד לשל ציבור. יעויין שם שהוכיח מכך שבפ"ב מהל' תשובה ה"ו מדובר בתשובה של הציבור [וכפי שמסיים "אבל ציבור כל זמן שעושים תשובה" וכו'] - שגם מ"ש בהלכה ח' "הוידוי שנהגו בו כל ישראל" וכו', שנראה שהדברים אמורים בוידוי של ציבור. ויסוד ההבדל, שהמתוודה על עוון חבריו (ובשליחותם - ככה גדול), איך יוכל להביע חרטה וקבלה? ולכן השמיט הרמב"ם חלקים אלו מנוסח הוידוי ולא כתבם אלא בוידוי של יחיד.

ולענ"ד קצת דוחק לפרש כן ברמב"ם: **ראשית**, בהלכה ז' פתח הרמב"ם: "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים", ובפשטות חזר לעסוק גם בתשובת היחיד, ולכן קשה להביא ראיה מהלכה ו' וללמוד משם שגם בהלכה ח' מדבר על תשובה של ציבור דווקא. **ועוד**, שבסוף ה"ח כותב הרמב"ם "עבירות שהתודה עליהם ביום הכפורים זה, חוזר ומתודה עליהן ביום הכפורים אחר אף על פי שהוא עומד בתשובתו, שנאמר כי פשעי אני אדע וחסאתי נגדי תמיד", ומיירי להדיא בתשובת היחיד, וא"כ דוחק לומר שברישא של אותה הלכה מיירי דווקא בתשובת הרבים, וצ"ע.

עוד הוסיף בספר מנח"א ליישב דברי הרמב"ם באופ"א, וז"ל: "דבאמת נראה דאין החרטה והקבלה מעיקר מצוות הוידוי אלא ממצוות התשובה, אבל עיקר מצוות הוידוי אינו אלא הזכרת החטא וכמנהג כל ישראל, אלא שמלבד עיקר מצוות הוידוי יש עניין לומר בפיו גם את עיקרי התשובה כמ"ש

⁶ וזה דלא כמ"ש באנציקלופדיה תלמודית (ערך וידוי, הערה 46), שדעת הרמב"ם היא כשיטת המאירי.

הרמב"ם בפ"ב ה"ב, ומצד עניין זה אומר בוידויו ניחמתי ובושתי וכדו' חרטה וקבלה על העתיד. והרמב"ם בפ"א בבארו עיקרו של וידוי הו"ל כאילו כתב עיקרו של תשובה". עכ"ד.

וגם ביאור זה לענ"ד דחוק בלשון הרמב"ם, ולא ברור דיו מהו גדרו של אותו "עניין לומר בפיו גם את עיקרי התשובה". ואף דניתן למצוא סעד לדבריו בשיטת המאירי הנ"ל, מ"מ כבר נתבאר בעוניינו שאין זו שיטת הרמב"ם, שכתב להדיא שיש להוציא עניינים אלו בשפתיו, ופשוט דבריו שזהו חלק מהותי מנוסח הוידוי על חטא, ושוב הדק"ל, וצריך יישוב.

ו. מהות הכפרה ביום הכיפורים

ואשר על כן, נראה לבאר בזה בהקדים דברי הגמרא במסכת יומא (פו ע"א):

רבי אומר: על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה - יום הכפורים מכפר, חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברית בבשר, שאם עשה תשובה - יום הכפורים מכפר, ואם לאו - אין יום הכפורים מכפר... **דתניא:** יכול יהא יום הכיפורים מכפר על שבים ועל שאינן שבים? ודין הוא: הואיל וחטאת ואשם מכפרין ויום הכיפורים מכפר, מה חטאת ואשם אין מכפרין אלא על השבים, אף יום הכיפורים אין מכפר אלא על השבים! מה לחטאת ואשם - שאין מכפרין על המזיד כשוגג, תאמר ליום הכיפורים שמכפר על המזיד כשוגג; הואיל ומכפר על המזיד כשוגג, יכפר על שבים ועל שאינן שבים? תלמוד לומר: 'אך', חלק.

ומבואר, ששיטת רבי היא שיום הכיפורים מכפר גם ללא תשובה, ואילו חכמים בברייתא חלוקים וס"ל שיום הכיפורים אינו מכפר אלא לשבים בתשובה, ולא לאלו שאינם שבים.

והרמב"ם פסק כדעת חכמים, וז"ל (פ"א מהלכות תשובה ה"ג):

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, שנאמר "רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו" (יחזקאל לג, יב), ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים, שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם".

והנה בגמרא ביומא שם נאמר עוד:

שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי: שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש? אמר: שלשה הן, **ותשובה עם כל אחד ואחד**. עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר "שובו בנים שובבים" (ירמיהו ג, כב). עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם". עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין, שנאמר "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם" (תהלים פט, לג), אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק. אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת, שנאמר "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון" (ישעיהו כב, יד).

ויש לחקור: לפי מה דקיימא לן שיום הכיפורים אינו מכפר ללא תשובה, וכן אם עבר על מצות לא-תעשה ושב, לפי הברייתא הנ"ל אינה מועילה התשובה לבדה, אלא "תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר" - מהו עיקר הכפרה:

- **צד א':** באופן עקרוני מהות הכפרה היא ע"י תשובה, אלא שאין בכוח התשובה של כל השנה לכפר ולכן רק "תולה", מה שאין כן ביום הכיפורים אזי כוחה של התשובה גדול יותר ולכן מועילה לכפר. לפי צד

זה נמצא, שעיקר הכפרה נעשה כאמור ע"י **התשובה גרידא**, אלא שישנו חילוק בין תשובת יום הכיפורים לבין תשובת כל השנה, שביום הכיפורים תשובה מכפרת יותר, וכעין מה שנאמר ברמב"ם הנ"ל (פ"ב מהל' תשובה ה"ו): "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו".

• **צד ב':** עיקר מהותה של הכפרה הוא **יום הכיפורים**, שעצם היום מכפר, אלא שישנו תנאי בכפרה - שעיצומו של יום מכפר רק באופן שנקרא "שב", שעשה תשובה, אולם לשאינם שבים אינו מכפר.

ונראה שיש נפקא מינה בין שני צדדים אלו, באופן שעבר על מצוות לא-תעשה במהלך השנה ועשה תשובה כנדרש ממנו, כלומר בחרטה גמורה על העבר וקבלה גמורה על העתיד שלא ישוב על רשעו עד שיעיד עליו יודע תעלומות וכו'. אולם, דא עקא, שלאחר מכן - לפני יום הכיפורים - שוב נתגבר עליו יצרו, ועתה אינו מתחרט יותר על החטא בחרטה גמורה, וגם הקבלה לעתיד התרופפה, ושוב אינה בחוזק שיעיד עליו יודע תעלומות וכו' - במצב כזה: מחד גיסא, אין כאן עתה תשובה גמורה על כל חלקיה, אולם מאידך, כיון שלאחר מעשה החטא עשה תשובה כנדרש ועדיין לא חטא בפועל, א"כ יש כאן עדיין תשובה ראויה.

ומעתה ראוי להסתפק באופן הנ"ל, לכשיגיע יום הכיפורים, האם תושלם הכפרה על הל"ת יחד עם התשובה הזו, אם לאו. ונראה שהדבר תלוי בצדדי החקירה: אם נאמר **כצד א'**, שעיקר מהות הכפרה היא בתשובת יוה"כ שאז גדול יותר כוחה, א"כ בנדו"ד שכאשר מגיע יוה"כ ישנו חיסרון הן במרכיב החרטה של התשובה והן בחלק הקבלה לעתיד, ואין התשובה בשלמותה כנדרש - מסתבר לומר שלא תועיל תשובה כזאת לכפר אף ביוה"כ.

ברם, אם נאמר **כצד ב'**, שעצם הכפרה נעשה ע"י יום הכיפורים, ורק נדרש תנאי שהאדם המתכפר יהיה בבחינת "שבין", יש מקום לומר שלקיומו של

תנאי זה, די בכך שעשה תשובה כראוי מיד אחר החטא במשך השנה. ואע"פ שעתה לא נשארה התשובה במלא תוקפה, מ"מ עדיין יש לומר שנמצא בקטגוריה של "שבין" ולא ב"שאינן שבין", שכן בפועל עדיין לא שנה בחטא, וא"כ הגם שאין כאן תשובה גמורה מתמשכת כדי שנאמר שיהיה בכוחה לפעול בפני עצמה וייחשב כעושה תשובה ביום הכיפורים, אולם מאידך לא נתבטלה התשובה למפרע ח"ו.

ז. שיטת הרמב"ם בחקירה הנ"ל

ונראה להביא ראיה מלשון הרמב"ם **כצד השני**, שעיקר הכפרה נעשה ע"י עצם היום, שכבר הבאנו לעיל את לשונו בפ"א מהלכות תשובה ה"ג:

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, שנאמר "רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו", ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים, שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם".

ועיין גם שם בהלכה ד:

אף על פי שהתשובה מכפרת על הכל ועצמו של יום הכפורים מכפר, יש עבירות שהן מתכפרים לשעתן ויש עבירות שאין מתכפרים אלא לאחר זמן. כיצד? עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה - אינו זז משם עד שמוחלין לו... עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר... עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין הבאין עליו גומרין לו הכפרה...

רואים אנו, כי על אף שהרמב"ם פוסק כדעת חכמים שיום הכיפורים מכפר אך ורק לשבין, מ"מ הדגיש בלשונו "עצמו של יום מכפר", שמשמעותו

הפשוטה היא שהכפרה הינה **מעצם מהות היום**, ולא שהתשובה שבאותו היום מועילה יותר. ויש להשוות דברים אלו של הרמב"ם לדבריו בפ"ב ה"ו, לגבי עשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ: "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו", ששם באמת המשמעות היא שהתשובה עצמה מועילה יותר באותו הזמן.

וראה כעין זה במנחת חינוך (מצוה ססד, אות כא), שהביא קושיית מהר"ם בן חביב בתוספת יום הכיפורים (יומא פו ע"א), מהי הנפקא מינה בכך שהתשובה תולה לעובר על מצוות לא-תעשה, ואינו מתכפר מיד, הרי בסופו של דבר יום הכיפורים יכפר לו. וגם אם ימות קודם יום הכיפורים - הרי מכל מקום מיתה מכפרת, ומאי נפק"מ? והביא המנח"ח מפירוש 'יפה מראה' על אגדת הירושלמי, שכתב, דהא דקיימא לן "תשובה תולה ויוה"כ מכפר", היינו גם בחזר בו מתשובתו קודם יום הכיפורים, שאף על פי כן יום הכיפורים מכפר, ואם כן זו הנפק"מ בכך שיום הכיפורים מכפר - גם במקרה שחזר בו מתשובתו. ובמנח"ח שם חלק עליו וכתב שאין זו סברא כלל, שכן אם חזר בו מתשובתו הרי חשוב כאילו לא שב כלל, והיאך יכפר יום הכיפורים.

אכן לפי מה שנתבאר יש לומר, שהיטב כתב היפה מראה, ויתכן שכוונתו לציור הנ"ל, דהיינו: לא מדובר שחזר לסורו ולחטאו, אלא שחזר בו מאותה **איכות** של תשובה שעמד בה עד כה, וכבר אינו נמצא במצבו הקודם מבחינת תוקף החרטה והקבלה לעתיד, אולם עכ"פ לא נתבטלה התשובה, ועדיין נחשב כ"שב", וממילא עיצומו של יום מכפר לו.

ח. חילוק בין תשובת כל השנה לתשובת יוה"כ

ומעתה נראה לחדש, שמה שכתב הרמב"ם (פ"ב ה"ב) בגדר התשובה שנדרשת חרטה גמורה בלב שלם על העבר, וכתוצאה מכך גם קבלה גמורה על העתיד עד שיעיד עליו יודע תעלומות וכו' - כל זה לא נאמר אלא

בתשובה של כל השנה, אולם בתשובה הנדרשת ביום הכיפורים כתנאי לכפרה ע"י עיצומו של היום, אין צורך בתשובה חזקה כזו.

יש מקום לומר, שדווקא תשובה הנעשית במהלך כל השנה - כאשר **התשובה עצמה** אמורה לפעול את עצם מהות הכפרה - אזי היא צריכה להיות תשובה שלמה על כל חלקיה, ואם לא כן, אין בכוחה לכפר על החטא [כגון ביטול מצוות עשה, שתשובה מועילה לכפר עליו]. שונה ממנה היא התשובה ביום הכיפורים, **שעצם היום מכפר**, אלא שנדרש תנאי שהמתכפר יכנס לקטגוריה של "שבין". ועל כן נראה שלעצם קיום תנאי זה, די בתשובה בסיסית, בכך שמתעורר החוטא וחש רגשי חרטה, ומודה על חטאו ומתוודה על רוע מעשיו, וממילא מקבל קבלה להשתדל בכל כוחו לחזור למוטב. ואע"פ שאין בלבו חרטה וקבלה גמורה וחזקה באופן שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב על זה החטא לעולם, מכל מקום יתכן שדי בכך.⁷

והשתא דאתינן להכי, יש מקום ליישב סתירת דברי הרמב"ם. שכן בפרק א' מהלכות תשובה ובפרק ב' הלכה א' עוסק הרמב"ם בתשובת **כל השנה**, ולתשובה זו אכן נדרשים כל פרטי וחלקי התשובה, היינו חרטה גמורה על העבר וקבלה שלמה על העתיד. ולכן במצות הוידוי שבאה עם תשובה זו, צריך להוציא בשפתיו את כל הפרטים הללו שמהווים חלק מהותי בכפרה של תשובה זו. לעומת זאת, בפרק ב' הלכה ח' עוסק הרמב"ם בוידוי תשובה של **יום הכיפורים**, וכמו שפתח בהלכה הקודמת שצריך לעשות תשובה ביום הכיפורים ולהתוודות, וביום זה הרי די בתשובה קלה, שמכיר בחטאו, שב אל ה' ומודה על חטא, על אף שאינו מתחרט חרטה גמורה ואינו מקבל על

⁷ וכדאיתא בקידושין מט ע"ב, שדי בהרהור תשובה בלבד בכדי לשנות את האדם ממעמד של "רשע גמור" ל"צדיק", אף שמסתבר שביחס לתיקון פגם החטא לא די בכך, אלא בכל פרטי התשובה המובאים ברמב"ם, למעט תשובת יה"כ שלפי משנ"ת אפילו תשובת קל בקלים שמתעורר באותו היום לחזור לעבודת בוראו ולתקן דרכיו ומעלליו, די בכך בכדי להיחשב "שב", שאז עיצומו של יום מכפר.

העתיד כראוי. לפיכך נוסח הוידוי ביום הכיפורים הוא רק "אבל אנחנו חטאנו".

וכמו כן ניתן לתרץ לפי האמור גם את דברי ספר החינוך, שכן בתחילת דבריו מדבר בתשובת כל השנה ובמצות הוידוי של תשובה זו, אולם בסוף דבריו עוסק בוידוי של יוה"כ, שבזה הרי עיצומו של יום מכפר, אלא שנדרש תנאי שהמתכפר יהיה בכלל "שבין", ולזה די כאמור בוידוי באמירת "חטאתי".

ט. וידוי הכהן הגדול

ברם, עדיין לא יצאנו ידי חובת ביאור דברי הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ב ה"ו), ביחס לוידויו של הכהן הגדול ביום הכיפורים על פרו ועל שעיר המשתלח, שגם שם לא הזכיר הרמב"ם כלל שצריך לפרט את כל חלקי התשובה - חרטה וקבלה. והרי לכאורה כפרת פרו של הכהן הגדול והשעיר המשתלח אינה מועילה ללא תשובה, וכמו שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות תשובה ה"ב:

שעיר המשתלח, לפי שהוא כפרה על כל ישראל, כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל, שעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה הקלות והחמורות, בין שעבר בזדון בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו בין שלא הודע לו הכל מתכפר בשעיר המשתלח, והוא שעשה תשובה, אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות, ומה הן הקלות ומה הן החמורות, החמורות הן שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבעת שוא ושקר אף על פי שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות, ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות.

ובמהות 'תשובה' זו, הרי אין לומר שהואיל ועיצומו של יום מכפר, די בתשובה קלה ללא חרטה וקבלה גמורות, שכן כפרת שעיר המשתלח הינה אף על עבירות חמורות שחייבים עליהן כריתות ומיתות בית דין, ועל עבירות

כאלו **אין** יום הכיפורים מכפר, אלא תשובה ויום הכיפורים תולין ויסורים גומרים, וכמו שכתב הרמב"ם שם בהלכה ד' הנ"ל. ואם כן לכאורה יהיה צורך בתשובה גמורה לכפרת עבירות אלו יחד עם הקרבנות, ומעתה שוב יקשה: מדוע הסתפק הרמב"ם בנוסח מקוצר של וידוי באמירת "חטאתי" בלבד, ובמה שונה וידוי זה מוידוי שאר הקרבנות, שאומר בוידוי "עשיתי תשובה" וכפי שכתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות מעשה הקרבנות הנ"ל.

והנה, מדקדוק לשונו הזהב של הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ב ה"ו) הנ"ל, נראה שנכללו בוידוי שני עניינים: **האחד**, אמירת חטאתי עויתי וכו', היינו הזכרת עניין החטא. **והשני**, בקשת כפרה: "אנא השם כפר נא לחטאים ולעוונות" וכו'. ועיין עוד בלשון הרמב"ם בספר המצוות (מצוה עג), שגם שם הזכיר את עניין בקשת המחילה, וז"ל:

והמצוה הע"ג היא שצונו להתודות על החטאים והעונות שחטאנו לפני האל יתעלה ולאמר אותם עם התשובה. וזה הוא הוידוי. וכונתו שיאמר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך. ויארץ המאמר ו**יבקש המחילה בזה הענין לפי צחות לשונו**. ודע, שאפילו החטאים שחייבים עליהם אלו המינים מן הקרבנות הנזכרים (מצוות סה-עב) שאמר יתעלה שמי שהקריבם נתכפר לו הנה לא יספיק לו עם הקרבנות בלתי הוידוי. והוא אמרו ית' (נשא ה) 'דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה', ואשמה הנפש ההיא, והתודו את חטאתם אשר עשו'.

ומקור לדברי הרמב"ם ניתן להביא מהירושלמי (יומא פ"ח ה"ז) שהבאנו בראש דברינו:

כיצד הוא מתודה? ר' ברכיה בשם ר' בא בר בינה: רבוני, חטאתי ומירע עשיתי, ובדעת רעה הייתי עומד, ובדרך רחוקה הייתי מהלך, וכשם שעשיתי איני עושה. יה"ר מלפניך ה' א-להי, שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי.

ויש להעיר, שבפ"א מהלכות תשובה ה"א לא הזכיר הרמב"ם כלל את עניין בקשת המחילה והכפרה. וכמו כן יש להעיר מלשונו בפרק ב' מהלכות תשובה הלכות ז'-ח' ביחס לוידי תשובה של יום הכיפורים, שגם שם הזכיר אך ורק את עניין פירוט החטא ולא את עניין בקשת הכפרה. ועיין גם בלשונו בהלכות מעשה הקרבנות (פ"ג הט"ו) הנ"ל, שלא הזכיר כלל מעניין בקשת המחילה. והדבר צ"ב.

וראה גם בספר החינוך הנ"ל (מצוה ססד), שבתחילת המצוה כתב שיבקש כפרה עליו ויארך בדבר, וכעין לשון הרמב"ם בספר המצוות. אמנם בדיני המצוה לא הזכיר כלל פרט זה שצריך לבקש בעת הוידי מחילה וכפרה, וכן בסוף דבריו לא הזכיר עניין זה.⁸

---

⁸ ומצאנו לראשונים נוספים שכללו את עניין בקשת המחילה והכפרה בעת אמירת הוידי. יעויין בספר יראים (סימן תמא), וז"ל: "חטא לכפר בתחנונים וקרוב... כדתנן בכריתות (ט ע"א) ארבעה מביאין על הזדון כשנגה, ובכולן כתיב בהן 'וכפר'. למדנו מ'וכפר' **שבשעה שיביא קרבן יתודה ויתחנן שימחול לו יוצרנו** דילפינן מכפרת יוהכ"פ דתניא ביומא פ' אמר להם הממונה (לו ע"ב) וכפר בכפרת דברים הכתוב מדבר אתה אומר בכפרת דברים או אינו אלא וכו', נאמר כאן כפרה ונאמר להלן כפרה מה להלן כפרת דברים אף כאן כפרת דברים ואם נפשך לומר הרי הוא אומר והקריב וכפר ועדיין לא נשחט הפר. **פירוש כפרת דברים - יודי ותחנונים.** ותניא מנין שב'אנא'? נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפרה מה להלן ב'אנא' אף כאן ב'אנא'. ומנין שבשם? נאמר כאן כפרה ונאמר בעגלה ערופה כפרה מה להלן בשם אף כאן בשם... וכן בחטאות ואשמות שכתוב בהן וכפר יש לנו לומר שתהא כפרת דברים עמהם דהיינו וידי ותחנונים".

וראה גם בדברי רס"ל בספר האמונות והדעות (מאמר א פרק ה): "והעשירי הוא השב, המקיים עניני התשובה. ועניני התשובה ארבעה: העזיבה, והחרטה, **ובקשת הכפרה**, ושיקבל על עצמו שלא ישנה. וארבעתם מקובצים במקרא במקום התשובה, באמרו (הושע יד, ב-ה) שובה ישראל עד ה' א-להיך כי כשלת בעונך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה'... ואמרו 'שובה', שוב ממה שהיית בו, והוא שער עזיבת החטאים. ואמרו 'כי כשלת', רוצה בו החרטה, רוצה לומר כי החטאים ההם רעים ומכשילים. ואמרו 'קחו עמכם', רוצה בו בקשת הכפרה".

וכעין זה גם בדברי הסמ"ק (מצוה נג): "לשוב, דכתיב 'ושבת עד ה' א-להיך' ושמעת בקולו ואמרו חכמים שוב יום אחד לפני מיתתך, ישוב היום שמא ימות למחר. ונמצא כל ימיו בתשובה. וצריך ודוי וקרוב, ככל הכתוב בתורת משה. ועכשיו לא נשאר לנו אלא וידי דברים... וסדר התשובה כך היא, בעברה מפורסמת יבקש מחילה בגלוי, ושיאנו מפורסמת יבקש מחילה בינו לבין קונו".

י. תפילה - כהשלמה לחרטה וקבלה

וביישוב הדברים נראה לצרף תובנה נוספת על היסוד שנתברר לעיל, ביחס לתשובה המכפרת של כל השנה, והתשובה כקיום התנאי לכפרה ע"י יום הכיפורים.

יש מקום לומר, שבאמת ביחס לתשובה הכוללת בתוכה את כל חלקיה, באופן של חרטה גמורה וקבלה גמורה, אין צורך לעצם הכפרה בבקשת המחילה, ויש בכוחה של תשובה זו בלבד להביא לגמר הכפרה וסליחת העוון. אולם תשובה שאינה גמורה, שאין בה את מרכיבי החרטה והקבלה בצורה המושלמת, וסביר להניח שהמתוודה מכיר בעצמו שיתכן שחלילה יחזור לסורו, ברם, מביע את רצונו הַנְּ לשוב אל ה' - אמנם אין בכוחה להביא לכפרה ומחילת החטא בפני עצמה, אך אין זה אומר שאין אפשרות של כפרה ע"י תשובה זו [גם ללא כפרת יום הכיפורים], משום שיתכן שבצירוף בקשת הסליחה והמחילה, יהיה בכוח שני מרכיבים אלו: תשובה ותפילה, להביא לכפרת ומחילת העוון.

יסוד לדברים אלו, שגם לתשובה שאינה שלמה - שיש בה חיסרון בעוצמת החרטה על העבר ובחוזק הקבלה לעתיד - ישנו ערך מהותי, והיא איננה בטילה כלל וכלל מפאת חוסר שלמותה, ניתן להבין מפשט דברי הגמרא הידועים בקידושין (מט ע"ב): "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור - מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו".

וכן יש ללמוד מדברי המבי"ט בספר בית אלוקים (שער התשובה, פרק יב), וז"ל:

ואחר שנתבאר ענין התשובה כי היא החרטה ועזיבת החטא, נאמר כי אינם כשאר המצוות שהעושה חלק המצוה אין לו חלק שכר המצוה, כמו שתאמר מצות ציצית הוא בד' הכנפות והעושה ציצית בג' כנפות לבד, אינו מקיים ג' חלקי המצוה... ואולם התשובה גם כי אינה שלימה עד שתהיה בחרטה לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת. וכן עזיבת החטא

בלי חרטה, וכמו שמצינו באחאב שנכנע מלפני ה' במה שקרע בגדיו וצם ושכב בשק, שנראה כמתחרט על מה שעשה, ולא עזב כל חטאיו, ועם כל זה הועיל לו... וכן מצינו באנשי נינוה ששבו לעתיד שעזבו החטא, ולא נתחרטו על העבר... ועם כל זה הועיל להם שנחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות ולא עשה... **ואפילו בהשבתו אל לבו לשוב בלי קיום שום חלק מב' חלקי התשובה ההכרחיים מיקל האדם מעונש**, וכמו שלמד הר"ן ז"ל דבר זה בסוף דרש 'ועתה ישראל' (הדרוש העשירי) מפסוק "והשבות אל לבבך בכל הגוים", שהוא ההשבה ללב לשוב, "ושבת עד ה' א-להיך" היא התשובה בפועל, "ושב ה' א-להיך את שבותך" הוא שכר ההשבה ללב שיתנך לרחמים לפני שוביך, ויהיה "ושב" מלשון "בשובה ונחת". ואמר "ושב וקבצך מכל העמים", שישלים הגאולה מכל וכל חלף עבודתו שהשלים חק התשובה, וכמו שביאר שם.

וסיוע לכך שתפילה ובקשת המחילה מצטרפת לעשיית תשובה לצורך כפרת העוון, ניתן להביא גם מדברי רבינו בחיי אבן פקודה בספר חובות הלבבות (שער ז - שער התשובה, פרק ד):

אבל גדרי התשובה הם ארבעה: הראשון, החרטה על מה שקדם לו מן העונות, והשני, שיעזבם ויסור מהם, והשלישי, שיתודה בהם ויבקש המחילה עליהם, והרביעי, שיקבל על נפשו, שלא ישוב לעשותם בלבו ובמצפונו.

ועל פי כל הנ"ל, יתכן שגם נוסח הוידוי שיש לומר יחד עם עשיית התשובה, הצריך לכלול את כל מרכיבי הכפרה, יהיה תלוי בסוג התשובה:

באופן הראשון של התשובה, הכולל חרטה וקבלה גמורה, אין צורך בתוספת בקשת הסליחה והמחילה, ובזה עוסק הרמב"ם בפרק א' מהלכות תשובה הלכה א', וכן בהלכות מעשה הקרבנות.

אולם **באופן השני**, של תשובה שאינה גמורה, יש לחלק: אם מדובר על עבירות שיוה"כ מכפר עליהן, ואילו התשובה היא רק תנאי להיחשב בגדר "שבין" – עדיין אין צורך לתוספת בקשת הכפרה בנוסח הוידוי, מכיון שעצם הכפרה נעשה ע"י יום הכיפורים בלבד, ולא ע"י התשובה, ובזה עוסק הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה הלכות ז'-ח', בוידוי התשובה הנאמר ביום הכיפורים.

אמנם ביחס לעבירות שאין יום הכיפורים מכפר עליהן, וידוי התשובה חייב לכלול גם את בקשת הסליחה והמחילה כחלק אינטגרלי ממרכיבי הכפרה, משום שכאמור אין בכוחה של התשובה הזו להביא לכפרת החטא, ובזה עוסק הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים, בוידויו של הכהן הגדול על שעיר המשתלח; שכן כפרת השעיר תלויה בעשיית תשובה (וכמ"ש בפ"א מהל' תשובה ה"ב), ומכיון שכל ישראל מתכפרים על ידו – וברור לכל, שרבים מהמתכפרים דרגת החרטה והקבלה אינה גמורה ושלמה – לפיכך כולל הכהן הגדול בוידויו גם את בקשת הכפרה והמחילה, כאחד ממרכיבי הכפרה שהינם: שעיר המשתלח, תשובה [על אף שאינה גמורה] ובקשת מחילה. ומאותה סיבה, לא יהיה נכון לכלול בוידוי כללי זה הנאמר בשליחות כל ישראל, וגם בוידוי הכהן הגדול על פרו שנאמר בשם כל הכהנים, וכן בוידויו שלו שנאמר גם בשם כל בני ביתו (על' שבועות יג ע"ב), ניסוח של חרטה וקבלה גמורה, שאינם מאפיינים ונכונים לכלל המתכפרים.

ובזה נוכל להבין גם כן מה שכתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה הלכה ו': "אבל בציבור, כל זמן שעושין תשובה וצועקים בלב שלם הם נענים", שכן לעניין תשובת הרבים יש צורך דווקא לצעקה בלב שלם, כיון שיש ביניהם כמה וכמה שתשובתם קלה, ואין בכוחה לכפר ללא הצעקה.

ולפי האמור, מיושבים גם דברי הרמב"ם בספר המצוות ודברי ספר החינוך במצוה שסד, ואין בדבריהם שום סתירה; כאמור, הכללת בקשת המחילה והכפרה בנוסח הוידוי, תלויה בסוג התשובה הנערכת עם אותו וידוי.

י. תשובה מאהבה ותשובה מיראה

בפן הרעיוני המחשבתי, ניתן לבאר את ההבחנה בין שני סוגי התשובה והצורך בבקשת המחילה להשלמת הכפרה, ע"פ החילוק הידוע (יומא פו ע"ב) בין תשובה מאהבה, שזדונות נעשים לו כזכויות, ובין תשובה מיראה, שזדונות נעשים לו כשגגות.

בפשטות, ההבחנה בין אהבה ליראה היא ביטוי לעומק החרטה על העבר, וממילא חוזק הקבלה לעתיד. רק השב מאהבה, אשר חש את הערגה והכיסופים לקודשא בריך הוא כתוצאה מהריחוק הגדול שגרם החטא - יוכל להגיע למדרגה כה גבוהה, עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לרשעו. מה שאין כן השב מיראת העונש - זוהי תשובה קלה ושטחית, וגם עומק החרטה וחוזק הקבלה הינם בהתאם.

לפיכך השב מאהבה, שתשובתו שלמה, ומצליח בכוח התשובה בלבד להפוך זדונות לזכויות, ולהביא למציאות שבה אין יותר שום נזק מהחטא, אלא אדרבה תוספת של קידוש שם שמים בעשיית התשובה - אין לו צורך בבקשת מחילה וכפרה, משום שאין כאן יותר פגם ונזק מהחטא.

אולם השב מיראת העונש, שאין תשובתו שלמה, וזדונותיו נעשים לו רק כשגגות - אין בכוחו לתקן את נזקי ופגמי החטא, הן בהיבט הפרטי והן בהיבט הכללי-עולמי. מציאות זו, שבה הנזק עודנו נוכח גם לאחר עשיית התשובה, זוקקת בקשת מחילה וכפרה מהשי"ת, שימחוק כל שטרי חובותיו במידת החסד, לפנים משורת הדין.

ובפשטות, זו גם כוונת תפילתנו מידי יום: "החזירנו בתשובה **שלמה** לפניך", ומשמע שיש גם תשובה שאינה שלמה.

ויהי רצון, שנזכה לשוב בתשובה שלמה לפניו יתברך, אמן.